Pensem.

SALUT | | Actualitzat el 14/05/2021 a les 10:45

La vulnerabilitat de les persones en situació de sensellarisme

No són vistes com a víctimes, sinó subtilment com a responsables | Pateixen multitud d'agressions i estan més exposades a patir violència, especialment les dones | Són paradoxalment de les més oblidades tot i ser de les més visibles

Una persona en situació de sensellarisme al centre de Barcelona. | Martí Urgell

El dret a l'habitatge és el dret econòmic, social i cultural a un habitatge i refugi adequat. Està reconegut en moltes constitucions nacionals i per *Declaració Universal dels Drets Humans*. Quan una persona no té satisfet aquest dret s'està vulnerant aquesta Declaració. És una mancança ètica de primera magnitud. L'habitatge, com també la salut, l'educació o la justícia no hauria de caure dins l'àmbit del mercantilisme desfermat sense unes correccions públiques importants. El sensellarisme, conegut col·loquialment com el fenomen *sense-sostre*, és un fenomen que ens hauria de fer reflexionar i que podríem situar al mateix nivell que el masclisme o el racisme.

Què és el sensellarisme?
El terme sensellarisme és un neologisme resultant de la traducció literal de l'anglès *homelessness*, que fa referència a una situació d'exclusió social severa, relacionada amb la **dificultat d'accés a un habitatge digne**, considerat aquest com un element indispensable per al desenvolupament saludable d'una persona o família. El sensellarisme més evident, aquell que resulta de la identificació visual d'una persona pel carrer, entre cartrons, vestit amb roba vella i bruta, arrossegant les seves poques pertinences d'un lloc a l'altre en bosses de plàstic dins un petit carretó de supermercat, no és més que la punta de l'iceberg del fenomen. Però es obvi que aquesta definició es del tot insuficient. El sensellarisme no només descriu les situacions de

persones que dormen a la intempèrie. Una definició més àmplia i força acceptada pels especialistes és la classificació ETHOS (European Thipology of Homelessness and Housing Exclusion). Aquesta tipologia determina com a 'sensellarisme' no només les situacions de persones que dormen a la intempèrie, sinó també la d'aquelles que pernocten a serveis especialitzats, viuen en habitatges insegurs o inadequats, o estan temporalment en institucions (per exemple ingressats en un hospital o encarcerats en un centre penitenciari sense un domicili propi en el que habitar posteriorment).

El sensellarisme: un perill per a la integritat
La vulnerabilitat fa referència a la possibilitat d'ésser ferit o lesionat físicament, psicològica o moral. Així, **les persones en situació de sensellarisme -o PES-, pateixen una alta vulnerabilitat**, especialment relacionada amb la seva salut. Quins són els elements que influeixen o determinen el sensellarisme i l'increment o la reducció de la vulnerabilitat que s'hi relaciona? Amb aquest text volem fer una reflexió sobre algunes qüestions que potser no són les més habituals a l'hora de pensar el fenomen des d'una mirada neòfita.

Tot i que hi ha un cert debat sobre les causes del sensellarisme, cada vegada hi ha més acord en què són les causes estructurals les més incidents, a les quals s'hi afegeixen factors individuals. Per exemple, la causa estructural és la crisi econòmica en un país amb una oferta exigua a nivell social i sanitari. Alhora, el risc que una persona arribi a una situació de sensellarisme és més greu en una persona sense família i amb discapacitat (factors individuals).

Les dificultats en el còmput
Computar el sensellarisme és extremadament difícil i segons el criteri emprat, les dades poden variar significativament. Per exemple, a Espanya es considera que algú es troba en situació de sensellarisme qui, amb més de 18 anys i resident en un municipi de més de 20.000 habitants, una setmana abans del recompte va rebre serveis en algun dels serveis d'assistència social inclosos en el registre. Una mostra de l'**arbitrarietat en el criteri a emprar** per a desenvolupar el còmput; una decisió que el minimitza, ja que les administracions rarament consideren totes les categories tipològiques abans esmentades. És una **invisivilització inconscient**, una negació del que la mateixa administració no vol veure i molt menys denunciar perquè seria denunciar-se a si mateixa.

Vet aquí un bon exemple del que estem afirmant. Al recompte portat a terme a la ciutat de Girona l'any 2016, la dada oficial proporcionada per l'Ajuntament va ser de 242 persones en situació de sensellarisme, tot i que un estudi conduit per la Universitat Ramon Llull i el Departament de Salut va concloure que eren 282 (un augment del 17% sobre la xifra oficial). Després de tenir totes les dades, l'administració local va excloure de forma arbitrària 41 persones ingressades a hospitals o complint condemna al centres penitenciaris aquella nit. Quin objectiu podia tenir l'administració local en no incloure alguna de les categories de sensellarisme de la definició a la que el mateix servei municipal d'atenció especialitzada s'adscriu? **Si les administracions minimitzen el fenomen contribueixen a vulnerar a persones que ja estan suficientment estigmatitzades**, doncs contribueixen a invisibilitzar-les. Allò que no es publica no existeix.

[noticiadiariambautor]93/158[/noticiadiariambautor]
Vulnerabilitat física i mental: efectes del sensellarisme en la salut
La vulnerabilitat de la salut de les PES està força estudiada. Les PES pateixen una major mortalitat que la població general. Un estudi recentment publicat a Girona va determinar que **l'edat mitjana de mort de les persones en situació de sensellarisme va ser de 49 anys** mentre que l'esperança de vida mitjana de la població general supera els 80. Tal com apuntava Engels, la vulneració de drets mata.

D'altra banda, el sensellarisme afecta greument la salut mental, ja que amplifica els factors de risc de patir trastorns mentals (incloses les addiccions) i incrementa la simptomatologia quan ja es pateixen. **Les persones en situació de sensellarisme literal, aquelles que viuen al carrer, són paradoxalment de les més oblidades tot i ser de les més visibles**: ningú no parla amb

elles, la reacció dels transeünts sol ser de rebuig. Bauman parla de *la indiferència moral* de la societat actual. Aquesta indiferència vers els immigrants que moren al mar, vers el treball infantil, vers el tràfic de dones i demes lacres humanes, gairebé es una mena de col·laboracionisme massiu. Òbviament aquí la responsabilitat major pertany a l'administració, no pas als administrats, però cal senyalar allò que correspon a cadascun. La soledat, l'alienació, la incomunicació, la marginalitat, només incrementen un espiral de carències de necessitats inherents a l'esser humà que provoquen o empitjoren aquestes malalties. S'afegeix que les persones en situació de sensellarisme pateixen multitud d'agressions i estan més exposades a patir violència, especialment les dones.

L'hostilitat, la soledat i la malaltia incrementen la desesperació de viure el sensellarisme en qualsevol de les seves formes. Un dels indicadors més evidents és l'elevada prevalença de suïcidis (PDF) entre les PES, i com aquesta problemàtica passa àmpliament desapercebuda fins i tot per investigadors sobre salut mental.

Una persona sense llar dormint al carrer. Foto: Helena Margarit.

Vulnerabilitat per patologització: sobre la suposada 'cronicitat' del sensellarisme
Cada vegada amb més freqüència sentim com el concepte de cronicitat associat al sensellarisme agafa embranzida a l'entorn mediàtic i l'acadèmic i l'ús del terme ***sensellarisme crònic*** per a fer referència a aquell de llarga durada, s'incorpora més al discurs. Cal aturar-nos per a reflexionar sobre aquesta qüestió.

Les paraules són importants, ja que contribueixen a definir la realitat. Atribuir cronicitat o no -és a dir, "ser sense-llar crònic o no ser-ho"- dibuixa una frontera entre la pertinença o no a aquella categoria. Existeixen uns criteris per a determinar que una persona en situació de sensellarisme ho sigui de forma crònica? Nosaltres vam intentar donar resposta a aquesta pregunta en un article

publicat l'any 2020. Una de les conclusions va ser que no hi ha una definició de PES crònic a Europa precisament per la dificultat per a establir-ne els llindars. Una altra va ser que parlar de cronicitat presenta connotacions incapacitants i amb poc significant objectiu. **El seu ús patologitza l'individu en situació de sensellarisme, invalida el subjecte que ostenta l'atribut, l'emmalalteix**. Així, si com hem vist, les causes del sensellarisme són eminentment estructurals, l'ús del concepte 'crònic' individualitza la problemàtica i les seves causes. Contribueix així a desresponsabilitzar al causant del problema. Podem dir que l'estructura es desresponsabilitza emmalaltint el subjecte que pateix la situació per la qual se'l vulnera. Dit això, caldria recordar el concepte de "violència estructural" de Galtung i potser podrem entendre que si el sensellarisme pot arribar a ser 'crònic' és perquè aquesta violència esmentada és sistèmica i recalcitrant.

Val la pena ampliar aquesta qüestió. Salvant les distàncies podem fer una comparació amb la violència de gènere. Tot i que la violència de gènere també pot ser una problemàtica de llarg recorregut, **per què no es parla de *violència de gènere crònica*?** La violència de gènere engloba diferents àmbits on es posen en pràctica aquestes violències (laboral, familiar, comunitària, sexe-afectiva, institucional, política, econòmica). Per això, el gènere és ja en si mateix un sistema d'organització social. Les violències que resulten d'aquest sistema han col·locat, col·loquen i segueixen col·locant les dones en situació de víctimes. El que no vol dir que siguin només això.

«Qui es troba en situació de sensellarisme és vist com a responsable de la seva condició, és el subjecte actiu del seu propi espiral de marginalitat»

El paper de víctima comporta, per la mateixa definició, l'existència d'un agressor clarament indentificable en un context que condiciona l'expressió d'aquesta realitat. Això fa que ens plantegem la següent qüestió: Quina és la condició de la relació víctima-agressor d'una persona que està patint violència de gènere? I d'una persona en situació de sensellarisme. Tots dos són col·lectius vulnerables, però en el cas de les PES és gairebé impossible concretar i/o materialitzar un agressor que encarni aquesta lògica de víctima-agressor. Potser és per que l'agressor és la societat? La societat (i la institució) som tots i no som ningú alhora. Es dilueix la responsabilitat. Per això, **les persones en situació de sensellarisme no són vistes com a víctimes, sinó subtilment com a responsables**. Doncs respon a la lògica de l'individu aïllat, en què cadascú és responsable dels seus èxits i/o fracassos, i on si realment vols i t'esforces, no hi ha desídia o derrota. Qui es troba en situació de sensellarisme és vist com a responsable de la seva condició, per tant, subjecte actiu del seu propi espiral de marginalitat.

Les persones en situació de sensellarisme són una de les màximes expressions d'un capitalisme ferotge el qual, amb la voluntat de no voler esgotar-se mai, ha posat el llenguatge al servei de la lògica dominant. Lògica capitalista; lògica que es dirimeix de les seves conseqüències. Així, parlar de cronicitat en les situacions de PES és una eina del propi sistema amb la finalitat de no assumir les seves pròpies barbaritats resultants de la seva existència.

Patologitzar tot allò que qüestiona l'estatus quo del sistema és una eina recurrent del propi estatus quo i revela l'estret vincle entre el discurs dels mitjans de comunicació, el sistema capitalista i, en moltes ocasions, el discurs científic. Potser resulta mancat de sensibilitat comparar aquestes situacions de violència, però cal reconèixer que els mecanismes activats són similars. Així, **individualitzant la problemàtica -i fins i tot cronificant-la- es neutralitza qualsevol crítica estructural**, més enllà de les crítiques permeses i acceptades pel mateix sistema.

[noticiadiariambautor]93/178[/noticiadiariambautor]

Vulnerabilitat per polítiques descafeïnades: Més i més plans pilots
Un posicionament per afrontar el sensellarisme, sigui de curt o de llarg recorregut, és l'assumpció de determinades polítiques que han demostrat més eficàcia, efectivitat i eficiència en la seva eradicació. Un exemple molt clar és el **desenvolupament del *housing first***.

No es l'objectiu d'aquest text descriure aquest model. A grans trets podem dir que es tracta d'un canvi de paradigma en la gestió del sensellarisme on es prioritza dotar la persona d'habitatge amb uns condicionaments més assumibles. El model està en contraposició al model d'escala tradicional, que proposa diferents fases de seguiment professional amb l'objectiu final d'aconseguir un habitatge i que ha demostrat ser un fracàs si del que es tracta és d'aconseguir aquest objectiu final. El *housing first* es va proposar a Catalunya com a pla pilot. Anys després els resultats han estat força clars: **les PES en programes *housing first* son capaces de mantenir el seu habitatge i el model inclús pot arribar a ser més econòmic que el model d'escala**. Per què, doncs, no s'aplica com a política principal?

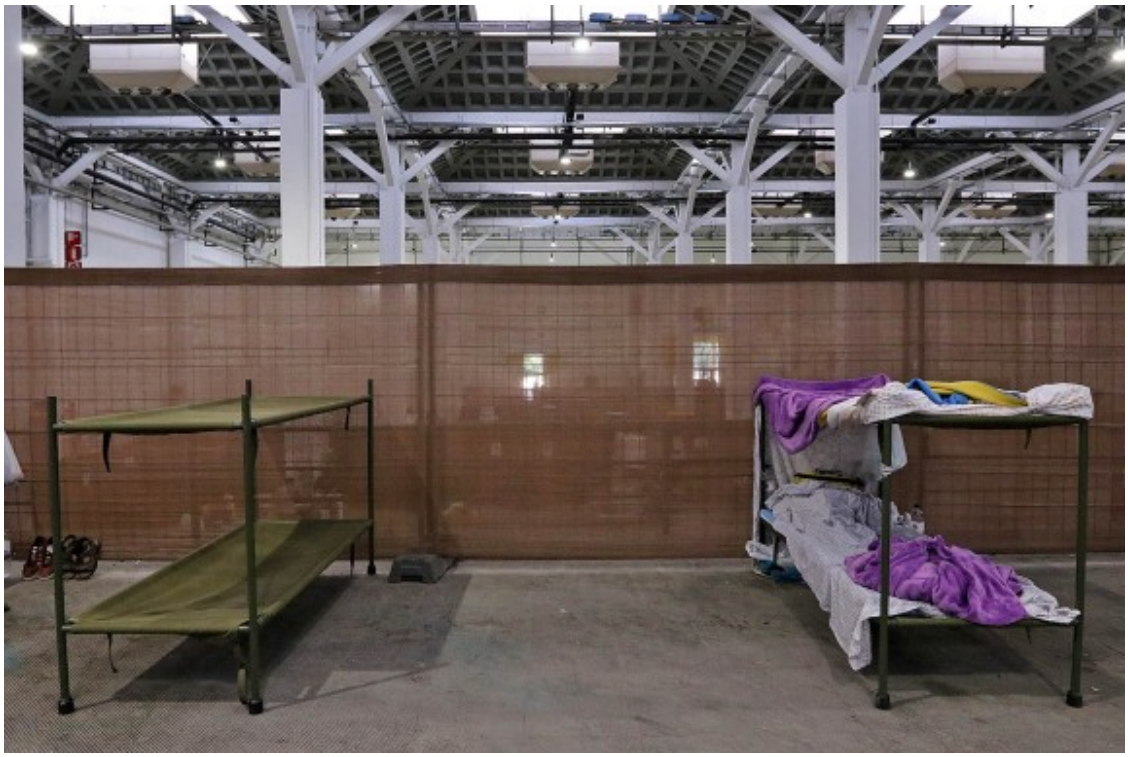
En un context què tantes famílies que treballen estan exposades a la pobresa energètica i la dificultat per a pagar els lloguer i hipoteques, **cada vegada més persones estan patint exclusió residencial**, estan emmalaltint i estan morint com a conseqüència de l'omissió d'accions polítiques més fermes. Potser rescatar les persones amb la mateixa decisió i contundència amb la qual es van rescatar els bancs l'any 2008? Seria molt descabellat pensar que els bancs rescatats -que ja disposen de beneficis econòmics milionaris que no han tornat a la ciutadania- financessin el programa *housing first* i dotessin d'habitatge de les que tenen buides com a conseqüència dels embargaments?

Alguns apunts sobre sensellarisme i CoViD-19: vulnerabilitat sobre mesures en temps pandèmia
Encara gestionant els serrells de les conseqüències de la crisi econòmica del 2008 es comencen a percebre les conseqüències que tindrà aquesta nova crisi post CoViD-19 en l'exclusió residencial. Durant la pandèmia la ciutadania i les institucions han hagut de fer front a una realitat totalment desconeguda. Una d'elles ha estat la gestió que s'ha fet del sensellarisme, especialment en la primera fase d'estat d'alarma, des del març del fins el juny del 2020.

En decretar-se el primer estat d'alarma **de seguida es va fer visible que moltes persones no tenien una llar on confinar-se**. Els albergs van emplenar-se de seguida. Una de les mesures preses a diferents ciutats catalanes va ser la creació de macro-instal·lacions provisionals en forma de pavellons on confinar les PES. D'entrada sembla de lògica incontestable que confinar persones en un entorn d'aquestes característiques podria augmentar el risc de contagi. De fet a l'epidèmia de SARS a Canadà l'any 2005 una de les principals lliçons apreses va ser la recomanació de confinar en habitacions individuals i que les macro-instal·lacions no fossin un recurs a desenvolupar en aquests casos. Teníem alternatives? Una altra opció, com va fer la ciutat de Brusel·les, hagués estat deixat a les persones en la seva situació prèvia, és a dir, dormint al carrer. Si ho estaven fent prèviament, quin risc augmentat hi hauria durant la pandèmia? Aquesta mesura va ser molt controvertida en tant que **va assumir la problemàtica abans de proposar solucions definitives**. Per tant, com veiem en ocasions la controvèrsia està en l'acceptació pública de la realitat i no tant en l'ocurrència de la realitat en sí.

Tot i l'evidència científica i la lògica, moltes ciutats catalanes van habilitar les macro-instal·lacions. Pocs mesos després, una previsió que es va contrastar: l'**amuntegament de persones** en un pavelló va incrementar el risc de contagi fins a quatre vegades més que en espais més petits.

Les polítiques en sensellarisme durant la pandèmia van ser més estètiques que ètiques. L'objectiu de fons era que no es visualitzés el fenomen. Els cossos de seguretat instats a obligar a les PES a anar als pavellons, ocasionalment inclús amb violència. Quin era el motiu per a obligar a les PES a romandre en una macro-instal·lació quan ja se sabia que estaven més protegides al carrer? Encara no tenim les dades sobre l'efecte de la CoViD-19 en les PES, però les tindrem. Si resulta que aquestes accions van perjudicar les PES, algú assumirà responsabilitats?

El pavelló de la Fira de Montjuïc es va habilitar l'any passar per acollir-hi persones en situació de sensellarisme. Foto: Albert Alemany.

Conclusions

Hem vist que l'exclusió residencial i el sensellarisme requereixen d'una **voluntat política ferma** per a l'assumpció honesta de la seva conceptualització i còmput, per tant de la seva visibilització i reconeixement. El sensellarisme provoca o incrementa els problemes de salut física i mental, disminueix dràsticament l'esperança de vida, augmenta la prevalença de suïcidi, entre d'altres.

Les xifres sobre l'augment del sensellarisme durant les últimes dos dècades són força alarmants. Tot sembla apuntar que la situació post CoViD-19 no només no millorarà sinó que fins i tot empitjorarà. Repensar el posicionament dels diferents nivells de l'administració pública en la gestió del fenomen, un canvi de les polítiques d'habitatge, l'**abandonament de la definició espanyola de PES que no minimitzi el fenomen** i l'assumpció de la responsabilitat d'aplicar accions, programes i reformar institucions, més acords a l'evidència científica, s'haurien d'abordar adequadament de forma imminent.

Els investigadors i professionals de primera línia estem aquí, al servei de les administracions, sempre que ens necessitin, per a fer bona feina.

Reconeixements

A l'Antoni Talarn per les seves aportacions. A tots els investigadors i investigadores que col·laboren o formen el grup de treball sobre recerca en sensellarisme de la província de Girona i que han participat d'una manera o d'una altra en els estudis esmentats i citats en les referències com a material de consulta: Suzanne Fitzpatrick, Oriol Turró-Garriga, Carles Fàbregas, Beth Watts, Anna Calvet, Mercè Salvans, Sarah Johnsen, Cristina Giralt, Sandra Castillejos, Mercè Rived-

Ocaña, Marc Badia, Paula Calvo, Laura Masferrer, Javier Solech, Paz Castillo i Josep Garre-Olmo.

[noticiadiariambautor]93/169[/noticiadiariambautor]

Referències

Calvo-García, F., Giralt-Vázquez, C., Calvet-Roura, A., & Carbonell-Sánchez, X. (2016). Riesgo de suicidio en población sin hogar. *Clínica y Salud*, *27*(2), 89-96. https://doi.org/10.1016/j.clysa.2016.05.002

Calvo, F., & Carbonell, X. (2017). Using WhatsApp for a homeless count. *Journal of Social Distress and the Homeless*, *26*(1), 25-32. https://doi.org/10.1080/10530789.2017.1286793

Calvo, F., Carbonell, X., & Badia, M. (2018). Homelessness and unemployment during the economic recession: The case of the city of Girona. *European Scientific Journal*, *14*(13), 1857-7881. https://doi.org/10.19044/esj.2018.v14n13p59

Calvo, F., Fitzpatrick, S., Fàbregas, C., Carbonell, X., Group, C., & Turró-Garriga, O. (2020). Individuals experiencing chronic homelessness: A 10?year follow?up of a cohort in Spain. *Health and Social Care in the Community*, *0*(0), 1-8. https://doi.org/10.1111/hsc.13005

Calvo, F., Turró-Garriga, O., Fàbregas, C., Alfranca, R., Calvet, A., Salvans, M., ? Carbonell, X. (2021). Mortality risk factors for individuals experiencing homelessness in Catalonia (Spain): A 10-year retrospective cohort study. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *18*(4), 1762. https://doi.org/10.3390/ijerph18041762

Calvo, F., Turró-Garriga, O., Solench-Arco, X., & Lorenzo-Aparicio, A. (2020). ¿ Qué pasó con las personas en situación de sinhogarismo durante el confinamiento? Estudio sobre la percepción de profesionales sobre las medidas tomadas ante el estado de alarma por el COVID-19. *Revista de Educación Social*, *31*, 373-403.